
Política i planificació lingüístiques: cap a una perspectiva ecosistèmica

ALBERT BASTARDAS
Universitat de Barcelona

Introducció

Va essent cada dia més clar —i la mateixa celebració d'aquest Congrés ho demostra— l'existència d'un camp definit d'estudi sobre els problemes de la política i la planificació lingüístiques. Aquesta part dels esdeveniments de la realitat es presenta encara, però, com un terreny científic encara poc travat i teòricament poc unificat. Amb l'existència ja d'un bon nombre de treballs sobre casos concrets, no tenim, però, encara, un marc teòric bàsic satisfactori que ens permeti el màxim aprofitament heurístic de la comparació d'aquests diversos processos existents i la construcció, doncs, de models teòrics potents que ens permetin la seva comprensió global i que puguin servir de base per a les futures accions de política lingüística en les diverses zones i/o nivells comunicatius del planeta (vg. Bastardas, 1994).

El propòsit, per tant, d'aquesta comunicació, és intentar ajudar a avançar cap a la formulació d'aquest model general del camp 'política i planificació lingüístiques' tot partint dels paisatges conceptuals fornits pel pensament científic contemporani, renovadors, en grau important, de les concepcions i preconcepcions majoritàries en les ciències socioculturals d'aquest segle.

Una proposta de perspectiva: la complexitat ecològica

Una de les mancances que sovint poden detectar-se en el terreny dels estudis sobre política i planificació lingüístiques és la perspectiva fragmentària amb què són realitzats. D'acord amb la divisió i, molt sovint, la incomunicació existent entre les disciplines, els diferents aspectes dels processos són freqüentment estudiats en el buit, com si no sostinguessin relacions ineluctables amb la resta dels elements de la situació i, molt sovint, com a fets estàtics i no pas com a participants en un medi evolutiu. Així, per exemple, podem trobar estudis comparats de política i legislació lingüístiques que fan abstracció dels contextos de producció i d'aplicació d'aquestes mesures. O, al contrari, podem llegir treballs sobre els comportaments lingüístics socials sense fer cap referència a l'estructura politicolingüística sota la qual es produeixen —i considerats, per tant, com un resultat 'espontani' i 'natural'—, o bé situacions que són descrites com a perennes i ahistòriques i sense dinàmica formativa. Cal recordar, doncs, que cap política lingüística no existeix independentment del seu context social i alhora que cap context social —si més no en les societats desenvolupades— no existeix sense política lingüística, ja sigui explícita o implícita.

Darrere de totes aquestes concepcions fragmentàries hi ha, és clar, dècades i dècades de preconcepcions que han preferit l'estudi reduccionista de les parts per damunt de l'estudi de les totalitats en què estaven integrades, i dels objectes com a elements aïllats i sense context. És en aquest terreny on se situa un dels grans debats científics actuals: la configuració més convenient per entendre les relacions entre els «tots» i les «parts» de la realitat. Molts autors estan convençuts de la necessitat contemporània de superar l'aproximació científica tradicional basada més aviat en l'anàlisi —és a dir, en la descomposició i en la recerca dels *últims* elements constituents dels fenòmens— i avançar cap a imatges més holístiques i globals (p. ex. Capra, 1985). Es tractaria, per tant, de complementar un tipus d'aproximació basada en la creença que és en la reducció de la realitat als seus últims i fonamentals components on trobarem

les explicacions, amb l'altra que creu que molts dels factors bàsics es troben en les interrelacions organitzades que els elements de la realitat sostenen entre ells. Potser l'autor que trobo que ha formulat més adequadament aquesta necessària renovació conceptual és Edgar Morin, amb les aportacions que sobre la complexitat de la realitat ha anat fent a través dels seus treballs sobre *La méthode*. Morin va més enllà de la simple dicotomització tot-parts i ho formula inclusivament: *el tot és en la part que és en el tot*. És a dir, el pla sociopolític és, a la seva manera, en el pla psicosocial, el qual és també, d'alguna forma, en el pla sociopolític. De fet, tot i part són simplement distincions creades per nosaltres en intentar explicar-nos el món —car *el mundo no se nos da directamente; está por medio la descripción del mundo*, com dirà Carlos Castaneda.¹ La realitat, doncs, és imbricada i interrelacionada. Morin supera la polarització entre els extrems analític i global i, en tot cas, ens proposa una perspectiva holística amb consciència activa de l'autonomia —relativa— de les unitats que comprèn, per tal de poder *distinguer sans disjoindre i d'associer sans identifier ou réduire* (1990: 23).

En la nova perspectiva cal acabar, per tant, amb la concepció dels objectes i fets de la realitat com a entitats aïllades i fonamentalment descrites cap endins, interiorment. La nova perspectiva emfatitza la importància de l'estudi dels *contextos* dels objectes i dels fenòmens, és a dir, de les seves relacions exteriors. El pas és cap a una concepció dels elements de la realitat —i, en especial, dels vivents— com a sistemes *oberts* amb continu intercanvi amb l'ecosistema de què formen part. *La unitat de supervivència és l'organisme més el seu entorn*, dirà Bateson (1972: 483). L'antiga causalitat lineal queda, així, reemplaçada ara per una causalitat circular i retroactiva. Igualment queda modificada la visió en nivells d'anàlisi no integrats i es passa als models d'interrelació sistèmica i polinivellada en què cada subsistema és una unitat relativament autònoma, encara que sigui un component d'un conjunt més gran. Assistim a una ecologització del pensament amb consciència del fet mental: *tout objet d'observation ou d'étude doit désormais être conçu en fonction de son organisation, de son environnement, de son observateur* (Morin, 1977: 379).

Igualment entra en crisi la imatge estàtica de la realitat. Contra l'aproximació tradicional, el temps és una variable imprescindible contínuament present. L'estabilitat aparent és sempre resultat d'un equilibri dinàmic que és el que fa possible la conservació de la identitat de les unitats encara que en canviïn els seus elements. Més que com a estructura, la realitat ha de ser vista com a conjunt d'esdeveniments, o, com diu Bohm, *com un fluir universal d'esdeveniments i processos* (1987: 31). Els fenòmens, doncs, de la política i la planificació lingüístiques no són fets estàtics i acabats, sinó processos de canvi i reequilibri, que han de ser estudiats dinàmicament. En especial en els sistemes democràtics, la relació entre el pla polític i el pla social, per exemple, no és mai estàtica i aturada sinó que contínuament s'actualitza i es reformula.

Des de la nova perspectiva la fragmentació disciplinar també és qüestionada. Donat que la realitat ha de ser vista des de la seva multidimensionalitat interrelacionada, l'avenç cap a la interdisciplinarietat és necessari i peremptori —i, de manera molt clara, en les ciències socioculturals i, en particular, en el camp de la política i la planificació lingüístiques. Els nous paisatges conceptuals han de permetre la integració de les perspectives de les diferents aproximacions en una teorització global que consideri alhora totes les dimensions necessàries dels éssers humans de manera entrelaçada i harmònicament coordinada.

És en la ment del científic on s'han de produir, doncs, els canvis d'imatges imprescindibles per a la concepció de la realitat, així com els canvis en les pressuposicions inicials, en l'angle de les perspectives, etc., que facin possible la creativitat teòrica. La intuïció i la imaginació icòniques s'han mostrat decisives en els avenços científics contemporanis. La teoria, per tant, no ha de dependre directament de les dades. Einstein ens proposava de ser audaços —i, si calia, fins i tot temeraris— en els salts de les dades a la teoria.

1. Citat a Talbot (1986), p. 16.

L'organització ecosistèmica del comportament lingüístic

En quina ecologia de relacions té lloc el fenomen de la política i la planificació lingüístiques? Quins ordres hi intervenen i com es modifiquen i es determinen mútuament els uns i els altres? Una primera gran distinció podem fer-la, potser, entre l'ordre psicosociocultural i l'ordre sociopolític, en el marc dels quals tenen existència els sistemes de comportament i comunicació lingüístics. En aquests dos grans ordres és on tindrien lloc respectivament les comunicacions que Corbeil (1980) anomena 'individualitzades' —informals i més espontànies— i les 'institucionalitzades' —formals i més planejades. Cada un d'aquests ordres conté diversos sistemes interrelacionats internament i externament en diferent grau i intensitat. Així, per exemple, en l'ordre psicosociocultural, la ment no existeix independentment del marc social i polític on viuen els individus, i en l'ordre sociopolític cap de les seves institucions no és possible sense individus amb ments que les sostinguin i que s'hi deixin influir. Vol dir això que, de forma general, els comportaments lingüístics existents seran el resultat d'aquestes interinfluències. Així, el seu manteniment i la seva continuïtat depenen de la persistència de l'estructura de contextos que en produeix l'existència. Els canvis, doncs, que es produeixin en un dels dos grans ordres d'aquesta estructura, poden influir perfectament en l'altre i provocar la modificació de l'organització ecosistèmica existent, i portar a una altra configuració global a través d'etapes caracteritzades per equilibris inestables. Una determinada política lingüística pot dur a una alteració important de les comunicacions individualitzades en un sentit determinat, així com la irrupció important, per exemple, de nous grups d'individus d'origen exogen pot tendir a comportar conseqüències en el pla de la política lingüística.

Des del punt de vista processal, la ment, centre màxim de control del comportament, sembla registrar la influència de tots dos pols, més o menys ben harmonitzats o, en canvi, discrepants segons els casos. D'una banda rep ja inicialment de manera directa els estímuls provinents dels nivells interaccionals i grupals i, en especial en les societats desenvolupades contemporànies, només una mica més tard, també els situats sota el control directe o indirecte del poder polític. Per exemple, mentre un individu se socialitza en la seva família i en el seu grup en una determinada manera de parlar, a l'escola bressol o a la resta del sistema educatiu oficial o bé als mitjans de comunicació o als anuncis publicitaris pot trobar-se'n una altra i, a més, també en modalitat escrita. L'existència en tant que categoria cognitiva, per tant, dels dos ordres sistèmics esmentats sembla ser una constant, força o molt general, si més no en les societats econòmicament avançades. Rètols com ara *estatus* contraposat a *solidaritat* o bé com *normatiu* contraposat a *normal* semblen expressar un distint sentit de l'acció i de la circumstància social en la definició de la realitat per part dels individus. En les funcions compreses dins de l'àmbit de l'estatus o del normatiu hi correspondria l'aplicació d'un *idéal défini par des jugements de valeur et par la présence d'un élément de réflexion consciente de la part des gens concernés* (Aléong, 1983: 257), mentre que en les viscudes com a part del de la solidaritat i del normal hi correspondrien les *covert norms* habitualment implícites i subconscients de les situacions informals.² Les intervencions de política lingüística explícita se situaran de forma natural en l'ordre sociopolític o 'institucionalitzat' i és en aquest on tendiran a exercir-hi la influència més directa. Per contra, en l'ordre psicosocial o 'individualitzat', la influència del poder polític —tot i ser-hi inevitablement present— s'efectuarà de manera més indirecta, gradual i subtil i, en els casos en què la definició de la realitat hi ajudi, fins i tot pot ser conscientment resistida pels individus. Descobrir i entendre la dinàmica de la interacció entre aquests dos grans ordres categorials és, de fet, un dels grans temes pendents de la política i la planificació lingüístiques i, en general, de la sociolingüística.

2. La distribució de funcions que trobem habitualment entre estàndard i dialectes, en les situacions de diglòssia típica o bé en les situacions de subordinació lingüística sembla tendir a correspondre també a aquesta configuració bàsica.

Una macropregunta guia per a un nou impuls de la recerca

L'establiment d'un camp científic implica necessàriament la seva delimitació, encara que al començament pugui ser vaga o formulada de manera imprecisa. De què s'han d'ocupar en concret la política i la planificació lingüístiques com a camp de recerca? Una resposta provisional i, de moment, suficient, pot ser que allò que ha d'entendre de manera global és, en paraules d'Isidor Marí, el fenomen de la *intervenció conscient i organitzada per a influir, en un marc social determinat, sobre la forma i/o les funcions de les varietats lingüístiques* (1994: 51). Potser, doncs, la macropregunta fonamental podria ser: *Quin grup o organització, amb quin objectiu, vol aconseguir què, on, com, quan, i aconsegueix què, i per què?* Fixem-nos que una pregunta d'aquest tipus, tot i incloure com a un dels elements centrals el *com* s'aconsegueix l'objectiu proposat —és a dir, la intervenció realitzada—, no en fa el seu *únic* objecte d'estudi sinó que l'emmarca en la resta d'elements que participen globalment en el fenomen. Una determinada estratègia d'intervenció —ja sigui per aconseguir una reforma alfabètica o ortogràfica o un procés de normalització lingüística— no és adequadament comprensible si no se situa alhora en els seus contextos de producció —qui l'impulsa i amb quin objectiu—, d'aplicació —què es vol aconseguir en concret i a partir de quina situació— i d'evolució —què s'aconsegueix en realitat i per quines raons. Fixem-nos també que la pregunta està construïda de manera que hi puguin ser incloses tant les accions procedents directament del poder polític instaurat com de determinats grups —moviments socials de reforma, organitzacions empresarials multinacionals, etc.— que poden arribar a aconseguir en segons quins casos una important incidència. En fem, així, un camp complet capaç de donar compte de la totalitat de les intervencions conscients i deliberades sobre la regulació de les formes i dels comportaments lingüístics humans, ja puguin venir o no del poder polític.

Parlar d'intervenció deliberada o conscient comporta clarament la possibilitat d'influències no deliberades o in- o sub-conscients sobre les formes i els comportaments lingüístics. Implica, per tant, l'estret lligam del camp d'estudi de la política i la planificació lingüístiques amb el de la sociolingüística general, que s'ha d'ocupar precisament d'esbrinar la totalitat de les interrelacions dinàmiques que determinen les formes i els comportaments lingüístics humans. Des d'aquest punt de vista, la política i la planificació lingüístiques foren un subconjunt de la sociolingüística general, tot i que sostindrien també estretes relacions amb altres terrenys científics no estrictament sociolingüístics, com ara la ciència política, les ciències de l'administració, el dret, la sociologia dels moviments socials, etc. De la sociolingüística, doncs, la política i la planificació lingüístiques n'han de pouar la seva teoria fonamental per tal com, en darrer terme, l'èxit o el fracàs de les intervencions sobre les formes i els comportaments lingüístics tindrà lloc en l'espai sociolingüístic global, i, en especial, en les conductes lingüístiques quotidianes dels individus com a organitzacions o persones privades. Així com la política econòmica ha de pressuposar la teoria econòmica, la política i la planificació lingüístiques han de pressuposar la teoria sociolingüística.

La teoria sociolingüística, per tant, ha d'abraçar igualment la perspectiva ecològica i, tot utilitzant les eines conceptuals de la teoria de sistemes i d'altres formulacions de la complexitat que poguessin sorgir, dibuixar un ampli model capaç d'aprehendre i de donar compte del fenomen lingüístic com a fenomen íntimament lligat i entrellaçat amb els altres nivells de la realitat multidimensional en què existim (veg. Mackey, 1994). Tot partint, per tant, com Morin de la distinció interrelacionada de la *psicosfera*, la *sociosfera*, i la *noosfera*, l'estudi dels fets de la política i la planificació lingüístiques ha de situar aquests de forma simultània en aquests tres ordres —autònoms però distints— de la realitat, tot descobrint les estretes interaccions que sostenen. Així, el caràcter multidimensional del fet lingüístic fa que aquest sigui *alhora* un fenomen mental (és a dir, representacional, cognitiu, emotiu, simbòlic, etc.), social (com a instrument de comunicació i de relació socials) i noològic (com a organització o sistema logicoformal de significació). Una teoria de la política i la planificació lingüístiques s'ha de bastir necessàriament sobre aquesta òptica globalment interrelacionada, tot sabent que cap intent de regulació lingüística conscient pot entendre's sense prendre en consideració el pla del codi —la noosfera—, el dels usos lingüístics —la sociosfera— i el de les representacions emocions i les competències individuals —la psicosfera. És sempre en la interrelació entre aquests tres

grans plans, amb les seves subdistincions i categories corresponents, on es juga l'èxit o el fracàs de les intervencions de política i planificació lingüístiques.

Per a la construcció de les respostes

La pregunta formulada com a guia bàsica del programa de recerca del camp interdisciplinar de la política i la planificació lingüístiques ens pot servir per anar exposant, a títol indicatiu, algunes de les distincions fonamentals que cal introduir en cada un dels seus apartats.

Així, per exemple, *quin grup o organització* vol intervenir en la regulació de les formes i dels comportaments lingüístics ens ha de portar a considerar les propietats dels organismes intervinents i a diferenciar, per tant, les accions d'un poder polític i el nivell jurisdiccional d'aquest, les actuacions d'una institució acadèmica, les d'un gramàtic de gran prestigi o bé les d'un grup o organització no oficial. Cada una d'aquestes instàncies d'intervenció podrà tenir una estructura, un poder i una dinàmica diferents, però els efectes que puguin produir poden ser semblants si les representacions socials així ho afavoreixen. La difusió d'una normativa amb autoritat, per exemple, pot ser feta en tots quatre casos però obtindrà o no els seus objectius segons les circumstàncies de la situació concreta en què tingui lloc l'acció. Com veurem, si una col·lectivitat està predisposada cognitivoemotivament a seguir les directrius d'alguna de les fonts indicades, les seguirà —bé parcialment o bé totalment. En canvi, si alguna d'aquestes institucions prescriptores no rep la legitimitat necessària per part de la població, difícilment podrà tenir èxit en l'aplicació efectiva de les regulacions lingüístiques corresponents. En el cas del poder polític també caldrà introduir-hi subdistincions necessàries tot diferenciant el seu grau de jurisdicció segons les matèries i també el de legitimitat reconeguda, aquest darrer en especial si col·lideix amb una altra institució amb autoritat en el mateix territori (el cas català n'és un clar exemple: la legitimitat social de la regulació del comportament lingüístic es reparteix entre la Generalitat, com a govern autònom, i l'Estat espanyol, com a institució sobirana màxima).

De fet, les actuacions de les institucions polítiques, i, en especial, dels estats, constituïran la major part dels casos de política i planificació lingüístiques, donat que l'estat contemporani regula i intervé *de iure* i *de facto* —en més o menys grau segons els casos— en multitud de camps —com ara en l'economia, l'educació, la sanitat, el transport, la comunicació audiovisual, el medi ambient, l'art i la cultura, la recerca científica, l'habitatge, etc.— i també, doncs, en el pla lingüístic. De fet, cap àmbit de la vida pública queda exclòs teòricament de la possible intervenció i/o regulació estatal. Cal tenir en compte, a més, que concretament en el pla lingüístic, l'impacte del poder polític constituït es realitza en un doble pla, directament i indirectament. Així, al costat de la política lingüística explícita —declaració de llengua o llengües oficials de l'administració, etc.— les intervencions de l'estat —dels òrgans centrals i/o dels organismes dels subnivells— en molts dels camps esmentats podran incidir de manera important en la regulació de la comunicació lingüística i podran tendir a afavorir uns o altres resultats globals.

Amb quin objectiu o intenció globals ens porta sobre els motius de fons que determinen l'intent d'intervenció sobre les formes i els comportaments lingüístics, els quals poden estar directament relacionats o no amb el pla estricte de la comunicació lingüística. Per exemple, la reforma alfabètica del turc empresa per Mustafà Kemal —abandonant els caràcters àrabs i adoptant els llatins— no responia probablement a cap raó purament lingüística o d'eficàcia comunicativa directa sinó a un programa global d'occidentalització i modernització del país que incloïa alhora, posem per cas, la neutralitat religiosa de l'estat o la implantació de les idees polítiques i les formes de governar d'inspiració europea i no pas islàmica. Igualment, els processos de normalització lingüística poden no respondre tampoc a raons comunicatives estrictes sinó a desigs de dignificació col·lectiva i de reconeixement i materialització de la diferenciació nacional. Molt sovint fins i tot poden anar en contra de la simple raó comunicativa, que és però guanyada per la raó autodignificatòria. De manera semblant, la política lingüística dels estats que inclouen habitualment poblacions de llengües diferents poden tendir a ignorar aquest fet a fi de treballar per la «unitat nacional» i decidir, doncs, d'implantar i d'autoritzar una única llengua oficial en tots els seus territoris, encara que això comporti la insatisfacció i la rebel·lia dels altres col·lectius lingüístics diferents. De forma oposada, alguns estats poden decidir que la millor manera

d'assegurar la voluntat de pertinença de les poblacions a aquesta organització sobirana és dotant-se d'un multilingüisme oficial igualitari que permeti als diferents grups lingüístics de sentir-se ben seu l'estat. En canvi, altres processos de política lingüística poden respondre a raons més estrictament pertanyents al pla de la comunicació, tot i que sempre podran ser-hi presents aspectes d'altre tipus. Així, per exemple, una estandardització lingüística de l'escriptura pot ser beneficiosa per a la intercomprensió entre els usuaris de diferents àrees vernaculars, i l'adopció d'una interllengua —o interllengües— planetària o europea pot respondre a la necessitat de facilitació comunicativa entre individus i grups situats en diferents punts geogràfics però en interrelació comercial o política cada dia més estreta.

Vol aconseguir què pretén dirigir l'atenció cap als objectius més concrets de política o planificació lingüístiques que hom creu necessaris per tal d'assolir les intencions fonamentals que mouen la intervenció. Així, per exemple, l'europèitització turca havia de portar cap al canvi de l'alfabet usat en la comunicació escrita en general i, per tant, cap a la seva difusió entre tota la població, la qual cosa demanava una prèvia difusió entre els mestres i principals productors de comunicacions massives, fet que alhora pressuposava l'acord respecte de la grafització corresponent —relació sons-signes, ús de diacrítics, etc. Si, en canvi, l'objectiu global és aconseguir la comoditat i l'estabilitat lingüística de les poblacions que comparteixen una mateixa organització estatal, els objectius concrets a assolir seran la conservació o producció d'ecosistemes socioculturals que afavoreixin el ple ús dels codis propis de les poblacions. Si el que es vol és fer possible la fàcil comunicació regular entre elles, això requerirà l'adopció d'alguna interllengua general, que haurà de ser reservada, però, per a les estrictes funcions d'intercomunicació, si hom té també el propòsit de mantenir l'estabilitat dels altres codis. Aquest objectiu, aleshores, demanarà l'establiment de clares regulacions de les funcions lingüístiques a fi de preservar l'equilibri i, en tot cas, a fi de garantir una coexistència no jerarquitzada entre els diferents idiomes en presència. De vegades pot donar-se el cas que una mateixa política lingüística concreta pugui respondre a objectius globals diferents i fins i tot oposats. Així, grups partidaris del federalisme i de la continuïtat d'un determinat grup lingüístic en un estat compartit poden promoure una política lingüística favorable al propi codi per tal d'evitar que el descontentament lingüístic de la població la porti a decantar-se per opcions polítiques independentistes, mentre que els grups partidaris de la secessió poden també afavorir la mateixa política lingüística de promoció del codi propi per tal com poden veure aquesta com un procés que ajudarà a l'autoafirmació i a la diferenciació col·lectiva i, per tant, a l'avenç cap a la sobirania política futura.

On ens farà veure la gran diversitat de situacions de partida existents, sempre amb algun factor idiosincràtic que les diferencia d'altres de semblants i que les fa, al cap i a la fi, irreductiblement particulars. Les respostes a aquesta part de la gran qüestió demanaran habitualment una anàlisi complexa i acurada de les situacions on ha de tenir lloc la intervenció per tal com es trobaran aquí els elements que poden decidir en gran part l'èxit o el fracàs de la intervenció. Les representacions dels individus —sobre les identitats grupals, la legitimitat de les institucions polítiques o acadèmiques, l'impacte del volum demolingüístic dels col·lectius presents (si és el cas), la valoració simbòlica de les formes lingüístiques, les competències individuals, les normes d'ús socials, les emocions i sentiments relacionats amb les varietats lingüístiques, etc.—, producte tot dels esdeveniments històrics fins aleshores produïts, configuraran situacions de partida que poden ser molt diferents segons els casos. Així, objectius que poden ser molt fàcilment aconseguibles en un determinat lloc poden resultar difícils o impossibles en una altra situació que pot comptar, en canvi, amb tots els altres elements d'intervenció favorables. Una independència política, per exemple, plena de possibilitats de regulació lingüística, pot aconseguir o no els objectius proposats segons l'estructura del punt de partida i el conjunt de representacions, comportaments i competències que caracteritzen els individus d'aquell moment històric. Igualment poden haver-hi factors estructurals que en alguns casos poden fer molt fàcil la resolució de l'organització de la convivència de comunitats lingüísticament diverses en un mateix estat o, en canvi, fer-ho molt difícil a causa del nombre de llengües en presència, dels distints volums demogràfics, dels diferents estatus internacionals dels idiomes, de diferències religioses o econòmiques, etc.

La mateixa qüestió *on* ens porta també cap als diferents nivells d'intervenció, donat que les accions de política i planificació lingüística poden ser enfocades cap als diversos àmbits i plans de l'organització política i social. Així, la intervenció podrà centrar-se en el pla global de l'Estat —l'establiment dels principis bàsics de l'organització lingüística— o bé, per exemple, en una organització concreta d'un lloc específic i amb una activitat determinada —com ara en un pla de reorganització de les funcions de les llengües en una empresa o en un mitjà de comunicació, en el marc d'un procés de normalització lingüística. En tots dos casos podrem actuar de manera planificada i ordenada a fi d'aconseguir els objectius proposats a partir de l'anàlisi acurada i aprofundida de les propietats i condicions de la realitat sobre la qual hom es disposa a intervenir.

Com ens duu al cor de la intervenció. Quines són les millors estratègies i accions per influir en un determinat cas per aconseguir uns objectius específics? És clar que tot el disseny inicial de la intervenció haurà d'haver estat confegit tenint en compte totes les subpreguntes fins ara tractades. Si aquestes han estat ben resoltes, aquesta és l'etapa crucial i central de la intervenció. De l'adequació de l'estratègia als objectius fonamentals i a la situació real global depèn l'èxit o el fracàs de la intervenció. Un conjunt d'accions adequadament inserides en el context sobre el qual cal actuar poden fer evolucionar la situació cap als objectius proposats. Una intervenció errònia, en canvi, no solament pot aconseguir no fer avançar cap a la situació desitjada sinó, al contrari, produir un retrocés important. L'ús d'una estratègia equivocada —regulació legislativa en lloc de procediments indirectes o a l'inrevés, o bé mobilitzacions socials en comptes d'influències políticomediatiques més subtils, per exemple— pot tenir una repercussió altíssima en la futura evolució del procés. Cap intervenció, doncs, no serà neutra. L'experimentació, l'assaig, les proves pilot, la reflexió i el sentit comú han de ser les eines precises per al manteniment del marge d'error dins d'uns límits raonables i reversibles en cas d'una evolució negativa.

Les estratègies d'intervenció, seran, evidentment, diferents segons els tipus d'objectius, les situacions i el poder del grup que vol aconseguir els canvis. Les accions que es podrà proposar un grup social subordinat i sense poder polític tendiran a ser diferents, per exemple, de les del poder polític sobirà i sense cap competidor quant a legitimitat i autoritat. Igualment les que pugui emprendre un subpoder —com ara en el cas català— podran ser distintes segons si té el suport o, al contrari, l'antipatia o incomprensió del poder estatal central. L'adequació, doncs, de cada intervenció haurà de ser avaluada en cada cas particular i mai no es podran fer trasllats mimètics d'intervencions entre casos distints, tot i que aparentment puguin ser semblants.

Pel que fa concretament al poder polític, la intervenció fonamental serà la de la declaració de l'oficialitat lingüística per a un o per a més codis. Com a autoritat que exigeix el compliment obligatori de les seves disposicions, la declaració —explícita o implícita— de «llengua oficial» per part de l'estat comportarà per a la varietat o varietats seleccionades la seva codificació —si no estava ja realitzada anteriorment— i l'extensió del seu coneixement i ús en les funcions públiques en tot el territori que li o els sigui assignat. El caràcter de «llengua oficial» implicarà generalment per a la varietat que faci aquesta funció el seu ús com a llengua habitual de les institucions polítiques, dels aparells administratius estatals, del sistema educatiu general i obligatori per al conjunt de la població, i dels mitjans de comunicació de dependència directa de què pugui disposar cada estat en particular. Habitualment, però, fins i tot sense regulació explícita, la varietat consagrada com a «llengua oficial» tendirà a ser adoptada per a la resta de la comunicació pública de dependència no oficial. Molt sovint, aquesta serà l'única varietat apresada de manera conscient i reflexiva pels ciutadans i l'única que els serà facilitada per a l'ús escrit i oral formal, fet que decidirà *de facto* la varietat lingüística que podrà ser usada en les comunicacions institucionalitzades globals dins de cada àrea politicolingüística o estat i, molt sovint, fins i tot en les escrites de caràcter privat.

Com a dimensió central del fenomen de la política i la planificació lingüístiques, el *com* tendirà a suscitar habitualment els debats i les controvèrsies més apassionades, tant en el pla del corpus lingüístic com de l'estatus lingüístic. Així, la planificació d'una varietat estàndard pot comportar posicionaments socials diferents respecte dels criteris que han de ser utilitzats per

determinar les formes corresponents. Valorar la tradició o acceptar l'ús real, acostar més l'estàndard a un vernacle o a un altre, afavorir una o altra solució ortogràfica, acceptar o rebutjar determinats mots o estructures, etc., poden ser, en segons quines societats, elements de forta discussió pública. És en el pla de l'estatus, però, on els conflictes poden ser més aguts: organitzar un país entorn de l'unilingüisme o del multilingüisme oficial, en quina mesura usar la llengua *x* o el codi *y* en el sistema educatiu i per a quines edats o matèries, com regular lingüísticament la retolació pública o els mitjans de comunicació, etc., poden arribar a ser qüestions de gran tensió social i de gran impacte públic. Decidida una determinada regulació, la seva posada en pràctica també pot suscitar problemes i decisions no fàcils: cal basar la intervenció en accions més orientades a la persuasió o bé a la regulació legal? Cal dur a terme les mateixes actuacions per a uns grups que per a uns altres (per exemple, segons l'edat, l'origen, la professió, la distribució residencial, etc.)? Tot el pla del *com* es mourà sempre en la incertesa i necessitarà, per tant, el màxim ajut teòric respecte de la dinàmica dels processos que pot engegar i els millors mapes de la realitat on ha d'actuar.

Quan introdueix en l'estudi dels fenòmens d'intervenció lingüística la dimensió temporal i processal. El moment històric, polític, cultural o biopsíquic en què es duu a terme una intervenció és, com hem dit ja anteriorment, una variable ineludible. No és, evidentent, el mateix una política lingüística del segle XVII o XVIII que una de les darreries del XX. No és igual tampoc una determinada actuació duta a terme just després que un país, per exemple, aconsegueix la independència, que realitzada quatre o cinc dècades després. Com tampoc no serà el mateix una política i una planificació lingüístiques situades en un context històric i/o cultural autoritari i/o dictatorial o bé en un de liberal i democràtic. El *quan*, doncs, també serà diferent si és pres com a temps o bé com a *tempo*. En aquesta darrera accepció, el planificador del canvi dels comportaments lingüístics ha de ser conscient dels ritmes *naturals* del canvi sociocultural. El reemplaçament generacional dels individus, les edats biopsíquiques òptimes del desenvolupament lingüístic, els períodes de readaptació davant dels canvis, etc., són elements imprescindibles de la política i la planificació lingüístiques. Una mateixa actuació pot ser un fracàs si és duta a un ritme excessivament ràpid i, en canvi, un èxit complet si s'aplica seguint més acuradament els ritmes adaptatius que es puguin donar en cada realitat concreta. Igualment, una política determinada pot generar una forta oposició entre la població adulta i, en canvi, ser ben acollida per part de segments de la societat més joves. El *tempo* ens porta també a la *seqüencialitat* de les actuacions: què haurà de ser fet abans i què després, què és prioritari i què és secundari, quins avenços previs en quins plans calen perquè pugui ser realitzable amb èxit una determinada actuació en altres, etc., seran igualment qüestions pertinents per a la intervenció planificada.

Aconsegueix què ens recorda el fet dinàmic i complex de l'evolució i del canvi en els processos de política i planificació lingüístiques. Establerta, com hem dit, la incertesa general dels resultats del *com*, cal sempre tenir en compte les subpreguntes que encara resten per respondre. Són les que porten sobre els *efectes* de les intervencions i les que permeten, doncs, l'*avaluació* crítica d'aquestes i, si cal, la corresponent rectificació de les accions i, si així es fa necessari, el disseny de l'estratègia reparadora. És l'etapa, per tant, d'examinar acuradament si les actuacions realitzades han produït —o estan produint— globalment els resultats que hom pretenia i en quin grau. Si es tractava, per exemple, de l'extensió del coneixement i de l'ús d'un estàndard, en quina mesura es va difonent en la competència dels individus i en quina es va adoptant realment en l'ús? Si la intervenció volia aconseguir canvis en els comportaments lingüístics entre dos grups, en quin grau s'estan produint? A quin ritme? Amb quina qualitat lingüística?, etc.

Si els resultats són els adequats i els previstos, el pla projectat pot anar-se aplicant sense canvis o, en tot cas, només amb lleugeres modificacions. Si, al contrari, no són els esperats, caldrà reformular la intervenció —el *com*— a partir de la nova situació creada, tot identificant i tractant d'entendre les causes del fracàs, que hauran de ser evitades i corregides en la nova estratègia d'intervenció. Aplicada aquesta, caldrà tornar a avaluar els resultats de les noves accions per tal de veure si els canvis introduïts estan actuant en la societat de la forma esperada i confirmar o alterar de nou el pla dissenyat.

Molt probablement, una correcta avaluació dels efectes de la intervenció hauria de ser de caràcter global i no limitar-se únicament a la pura i cega comprovació de l'obtenció dels resultats esperats. Així, cal no perdre de vista la possibilitat del que podríem anomenar *efectes secundaris*, és a dir, aquells que es puguin produir en altres aspectes igualment importants de la realitat però potser no directament inclosos en els objectius proposats. En alguns casos podríem trobar-nos que s'aconsegueixen els objectius operatius fixats però en canvi es fracassa en altres propòsits globalment superiors, o bé sorgeixen nous problemes allà on abans no n'hi havia o es produeixen nous fenòmens abans inexistents. Per exemple, caldria veure si es produeixen o no conseqüències com ara les de l'erosió de les varietats vernaculars davant de l'extensió d'un estàndard, donat que amb el temps, com sabem, les característiques lingüístiques de la varietat «oficial» poden anar essent adoptades fins i tot en la comunicació oral informal, en especial en les ciutats, on el procés d'urbanització haurà comportat la destrucció dels ecosistemes socioculturals locals i la necessitat d'adopció de noves normes comunicatives en el complex àmbit urbà. Igualment pot ocórrer que la implantació d'una única llengua com a vehicular del sistema educatiu general, amb l'objectiu de difondre'n un domini òptim entre la població, aconsegueixi el desenvolupament de la seva competència entre els infants que s'hi exposin, però, en canvi, que generi en grups lingüísticament o ideològicament diferenciats una vivència de marginació del propi codi, que, precisament, pot portar al no-ús de l'emprat en l'educació —si és que això és possible— i a una actitud militantment contrària a aquest darrer.

De fet, sembla clar que aquest augment extraordinari de la influència lingüística —directa o indirecta— del poder polític pot explicar —si més no en gran part— molts dels conflictes ètnicolingüístics que han anat sorgint al llarg d'aquest segle arreu del planeta. Atès que la gran majoria dels estats actuals contenen poblacions amb importants diferències lingüístiques, les polítiques estrictament basades en l'equació «un estat = una llengua» s'han convertit en una font potencial d'alt conflicte civil i de difícil resolució en segons quins casos. Aquestes situacions conflictives poden ser especialment violentes quan la composició etnicolingüística és tal que un dels grups és demogràficament molt superior als altres, de manera que, fins i tot amb formes democràtiques, el grup majoritari pot, de fet, patrimonialitzar l'estat i utilitzar-lo —conscientment o inconscient— per augmentar el seu domini i, doncs, la sensació de subordinació sense sortida per part dels grups demolingüísticament menors. Serà fonamental preguntar-nos, per tant, qui es beneficia i qui en surt perjudicat del monopoli per part de l'estat de la violència legítima, ja que, com assenyala Dahrendorf, *en realitat, 'l'estat' no és l'abstracció hipostatitzada del dret, sinó una institució dirigida per autèntics grups socials. Incumbència decisòria i inapel·lable de l'estat vol dir que determinats grups s'atribueixen el dret d'assignar a tots els altres el seu lloc en la societat* (Wallner, 1980: 232).

Com assenyala Hobsbawm per al cas de França, *la barreja del patriotisme d'estat amb el nacionalisme no estatal fou políticament arriscada, ja que els criteris del primer eren comprensius —és a dir, tots els ciutadans de la República Francesa— mentre que els del segon eren exclusius —només aquells ciutadans de la República Francesa que parlessin francès* (1991: 93).³ Molt sovint, en aquestes circumstàncies, la politització del fet etnicolingüístic és inevitable, ja que l'estat és l'instrument de què cal disposar si una 'nacionalitat' vol esdevenir una 'nació' o fins i tot si només vol protegir-se contra l'assimilació. De fet, és en el fet d'aquesta subordinació política exercida per l'estat sobre algunes de les poblacions que conté on trobem la causació fonamental de molts processos de substitució lingüística, que no són res més, en aquests casos, que el desplaçament cap al desús de les varietats lingüístiques tradicionals dels grups menors en favor dels estàndards oficials vehiculats per l'estat. És així, com assenyala Cooper, com les elits *influence evaluation through status planning and distribution through acquisition planning*, ja que *status planning influences the evaluation of a language variety by*

3. En contradicció amb els seus efectes interns a França mateix, però, la Revolució Francesa, amb els seus ideals de llibertat i fraternitat, sembla segur que va contribuir a destruir antics privilegis i va provocar el sorgiment de noves nacions independents, amb les estandarditzacions lingüístiques corresponents: Noruega (1814), Grècia (1829), Bèlgica (1831), Romania (1861), Hongria (1867), Bulgària (1878), Albània (1913), Finlàndia (1917), Estònia (1918), Letònia (1918), Lituània (1918), Islàndia (1918), Irlanda (1921), Txecoslovàquia (1918), i la revolució russa, amb la codificació de moltes de les llengües de la Unió Soviètica (veg. Haugen, 1966).

assigning it to the functions from which its evaluation derives. Així, per tant, *status planning* is an effort to regulate the demand for given verbal resources whereas *acquisition planning* is an effort to regulate the distribution of those resources (1989:119). Si els intents d'oposició per part dels grups subordinats reïxen en grau suficient, podem trobar llavors els processos de normalització lingüística, que tornaran a ser altres processos de política i planificació lingüístiques que cercaran la dignificació dels elements lingüístics autòctons, tot duent a terme la corresponent estandardització de les pròpies varietats i l'adopció de la llengua autòctona com a oficial i de ple ús en la totalitat de les comunicacions de la comunitat.

En l'anàlisi dels efectes, doncs, caldrà distingir-hi clarament els diferents grups que puguin compondre la societat global, ja que les conseqüències de les intervencions poden ser ben diverses segons les múltiples variables socials en joc (origen etnicolingüístic, classe i/o estatus social, edat, sexe, etc.). No és igual, posem per cas, l'impacte d'una determinada política lingüística sobre uns individus en edat infantil que en edat adulta. I en segons quines societats —per exemple les islàmiques—, tampoc pot no ser exactament igual la influència que una acció determinada pugui tenir sobre els homes que sobre les dones. La distinció dels agregats socials, és, per tant, important per poder detectar les diferents respostes a la intervenció i per elaborar modificacions específiques que, si no s'implantessin, podrien fer fracassar el procés no solament en el grup específic sinó fins i tot de manera global.

La subpregunta *per què* clou la qüestió general i es planteja la comprensió integral del procés i de cada conjunt de subfenòmens, tot transcendent la simple descripció. Així, el *per què* es pot aplicar al tot o a cada una de les subpreguntes formulades: Per què precisament tal grup o organització es planteja d'intervenir sobre la regulació de les formes lingüístiques? Per què tal institució —en un sentit general— vol aconseguir aquests objectius i no uns altres? Quins valors, visions, ideologies, etc., hi ha darrere d'aquests objectius concrets? Per què l'estratègia *x* té èxit en un cas i no en un altre? Quins factors són els que porten a uns resultats diferents? Per què en un cas una intervenció determinada produeix uns efectes *y* i, en canvi, no en un altre? Per què tal grup reacciona d'una manera específica i no hi reacciona un altre? Globalment, per què un factor concret pot fer fracassar tot un procés de planificació lingüística? Per què determinades variables sostenen tal tipus de relació en tals circumstàncies? Es tracta, doncs, de construir una clara comprensió teòrica dels esdeveniments i processos de planificació i política lingüístiques, utilitzant models ecosistèmics capaços d'aprehendre les complexes interrelacions de la realitat, tot utilitzant una aproximació interdisciplinària i eclèctica, i tot generant, quan calgui, conceptes i configuracions noves que puguin donar compte unificadament de fenòmens estudiats habitualment de forma no integrada i independent. La lingüística estricta, la psicologia, la sociologia, la sociolingüística, les ciències polítiques i de l'administració, l'antropologia i la història, com a mínim, s'han de donar la mà ecodinàmicament a casa de la política i la planificació lingüístiques.

Bibliografia

- ALÉONG, Stanley, 1983. «Normes linguistiques, normes sociales, une perspective anthropologique». A: BÉDARD, E. & J. MAURIS (col.), *La norme linguistique*. Québec/Paris: Conseil de la langue française/Le Robert, p. 255-280.
- BASTARDAS, Albert, 1994. «Language management: An eco-socio-dynamic perspective from/on cases in Spain». Comunicació presentada al *XIII World Congress of Sociology* (Bielefeld, Alemanya).
- BATESON, Gregory, 1972. *Steps to an Ecology of Mind*. New York: Ballantine Books.
- BOHM, David, 1987. *La totalidad y el orden implicado*. Barcelona: Kairós. (Trad. cast. de *Wholeness and the Implicate Order*, 1980)
- CAPRA, Fritjof, 1985. *El punto crucial*. Barcelona: Integral Ed. (Trad. cast. de *The Turning Point*. New York: Simon & Schuster, 1982)
- COOPER, Robert L., 1989. *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CORBEIL, Jean-Claude, 1980. *L'aménagement linguistique du Québec*. Montreal: Guérin.
- DAOUST, Denise & MAURIS Jacques, 1987. «L'aménagement linguistique». A: MAURIS, Jacques (dir.), *Politique et aménagement linguistiques*. Québec/Paris: Conseil de la Langue Française/Le Robert, p. 5-46.

- HOBBSAWM, E. J., 1991. *Nations and Nationalism since 1780. Programme, myth, reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HAUGEN, Einar, 1966. *Language Conflict and Language Planning. The Case of Modern Norwegian*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- MACKEY, William F., 1994. «La ecología de las sociedades plurilingües». A: Bastardas, A. & E. Boix (dir.), *¿Un estado, una lengua? La organización política de la diversidad lingüística*. Barcelona: Ed. Octaedro, p. 25-54.
- MARÍ, Isidor, 1994. «La planificació lingüística a Catalunya. Experiències més significatives». A: *III Jornades de Sociolingüística. Normalització i planificació lingüístiques*. Alcoi: Ajuntament d'Alcoi, p. 49-62.
- MORIN, Edgar, 1977. *La méthode. I. La nature de la nature*. Paris: Éditions du Seuil.
1990. *Introduction à la pensée complexe*. Paris: ESF éd.
- TALBOT, Michael, 1986. *Misticismo y física moderna*. Barcelona: Kairós. (Trad. cast. de *Mysticism and the New Physics*, 1980)
- WALLNER, Ernst M., 1980. *Sociología. Conceptos y problemas fundamentales*. Barcelona: Herder. (Trad. cast. de *Soziologie. Einführung in Grundbegriffe und Probleme*, Heidelberg: Quelle & Meyer, 1972)